

POGÁNYNÉ RÓZSA GABRIELLA

**DOMANOVSZKY ÁKOS (1902-1984)
ÉS A FELDOLGOZÁSI REFORM A
BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN**

A CSALÁDI HÁTTÉR ÉS A TANULÓÉVEK

Domanovszky Ákos a budapesti Egyetemi Könyvtár 1942 és 1972 közötti időszakának igazgatóhelyettese és a bibliotéka szakmai életének, tevékenységének irányítója 1902. október 28-án született Pozsonyban, Domanovszky Sándor és Kastenhofer Berta első gyermekeként. Édesanyja a budapesti Egyetemi Könyvtár őrének és az első magyar nyelvű könyvtárban szerzőjének, Kudora Károlynak nevelt leánya volt¹. Ám a Domanovszky-k közül sem a könyvtári szakember, az ISBD katalogizálás elméleti háttérének kidolgozója és az ISBN magyarországi bevezetésének indítványozója az egyedüli, aki a magyar tudományos élet jó hírét öregbíti. Szinnyei József a „Magyar írók élete és munkái”² című nagylélegzetű művében – illetve ennek folytatásában, Gulyás Pál munkájában³ – is találkozhatunk e névvel: a nagyapa, Domanovszky Endre (1817-1895) a jogakadémiai bölcsélettanár, filozófiai író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Az ő idős korában született és nagy gonddal, körütekintéssel nevelt gyermeke Domanovszky Sándor (1877-1955), a kitűnő történész, művelődéstörténész, aki otthoni neveltetésének – édesapja tudományos elmélyültségének példáját követve – és nagy tudású tanárainak köszönhetően már fiatalon a magyar történetírás elismert alakjává vált. Tanulmányainak befejezése után a budapesti Egyetemi Könyvtár gyakornoka lett, innen indult tanári-kutatói pályája és ívelt a gazdaságtörténeti iskolateremtésen át a pesti tudományegyetemi rektorságig, valamint a magyar, lengyel és osztrák tudományos akadémiai

¹ DOMANOVSZKY Sándor és KASTENHOFER Berta esküvői értesítője. Domanovszky Judit tulajdonában. Ezúton is köszönöm Domanovszky Judit asszonynak, hogy az Édesapja hagyatékában található iratokat rendelkezésemre bocsátotta és szíves szóbeli közléseivel segítette munkámat. [A további lábjegyzetekben lelőhely nélkül hivatkozott iratok szintén Domanovszky Ákos leányától származnak.]

² SZINNYEI József : Magyar írók élete és munkái. 2. köt. - Bp.: Hornyánszky, 1893. col. 988-990.

³ GULYÁS Pál : Magyar írók élete és munkái. 6. köt. - Bp.: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1944. col. 59.

tagságig. (Magyar akadémiai tagságát 1949-ben felfüggesztették és csak 1989-ben állították vissza. Kár, hogy ezt még fiai sem érthették meg, de művei örökre méltó helyet biztosítanak számára a tudomány panteonjában.) A híres Domanovszky-k következő generációjához tartozik a könyvtáros Domanovszky Ákos mellett két öccse, Endre (1907-1974) és György (1909-1983). Domanovszky Endre festő a művészeti alkotó munka mellett nagy szerepet játszott a művészeti képzésben is; az 1930-as években oktatója volt az Iparművészeti Iskolának, 1945 után pedig a Képzőművészeti Főiskolának; Domanovszky György a népművészet, kortárs iparművészet és a kerámiaművészet jeles ismerője, a Néprajzi Múzeum volt igazgatója, számos magyar és idegen nyelvű tudományos publikáció szerzője.

Ebben a családi és szellemi környezetben nevelkedett, élt Domanovszky Ákos, 1904-től – édesapja áthelyezése miatt – Budapesten. 1920-ban a Budapesti Kegyes Tanítórendi (piarista) Főgimnáziumban tett érettségi vizsgát, az 1920/21-es tanévtől kezdődően pedig jogi tanulmányokat folytatott a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán; jogi doktori oklevele 1925. május 30-án kelt. A XVI-XVII. századi peregrinusok hagyományát – a XX. század jeles tudósai, művészei között, de családjában sem egyedülként – követve, az 1922/23-as tanévet jogi és nemzetgazdasági stúdiumokat végezve Münchenben töltötte a Ludwig Maximilians Universitát ösztöndíjasaként⁴. Nem sokkal hazatérte után, 1924. szeptember 1-jétől 1926. augusztus 31-éig⁵ a Magyar Királyi József Műegyetem Statisztikai, majd 1926. október 1-jétől ismét két tanéven át, 1928. augusztus 31-éig Nemzetgazdasági Tanszékén⁶ tanársegédként működött Budai László és Heller Farkas professzorok mellett, „de feladatom már itt is jórészt könyvtárosi jellegű volt: dokumentációs munkát végeztem professzoraim számára. Akkor még azt hittem, hogy közgazdász lesz belőlem, s igen nagyra értékelem, hogy e tudomány két ilyen kiváló művelőjének lehettem a famulusa.” – vallotta életének erről a korszakáról⁷. Ám rövidesen belekóstolt második – és igazi, végleges – hivatásába: a könyvtárosságba; de később is megtalálta a lehetőséget arra, hogy jogi és gazdasági ismereteit szintén kamatoztassa. 1926. április 15. és 1926.

⁴ Zeugnis zum Abgange der Universitát. München, den 29. Mai 1923.

⁵ DOMANOVSKY Ákos 1924. október 13-án kelt 2440-1924. számú kinevezési okmánya.

⁶ DOMANOVSKY Ákos 1926. október 15-én kelt 1978-1926. számú kinevezési okmánya.

⁷ VÉRTESY Miklós : Fél évszázad az Egyetemi Könyvtárban : Beszélgetés Domanovszky Ákossal. In: Könyvtáros, 1977. - p.: 652.

augusztus 31. között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ önkéntes díjtalan gyakornoka; Pasteiner Iván, a Központ igazgatója így indokolta kinevezésének fontosságát⁸: „Legyen szabad indokaimként megemlíteni, hogy a Bibliográfiai Központ munkája a Fővárosi Könyvtárnak és a Statisztikai Hivatal Könyvtárának a Központi Katalógushoz való csatlakozása következtében oly nagy mértékben megszaporodott, hogy annak ellátására mai kis személyzetemmel nem vagyunk képesek [...] E kérdésnek igen kedvező megoldásaként kínálkoznék Domanovszky alkalmazása és pedig nem csupán mert anyagi megterhelést nem jelent, hanem azért is, mivel folyamodó már bír némi könyvtári gyakorlattal”. 1926 szeptember 1-jétől az Egyetemi Könyvtár munkatársa lett – ekkor is önkéntes gyakornokként⁹ – 1927. január 22-én pedig könyvtári segédőr kinevezést kapott¹⁰. Könyvtárosi végzettségét szintén ebben az évben szerezte az OKBK szervezésében tartott tanfolyamon, ahol tanárai Pasteiner Iván, Fitz József és Prohászka Lajos voltak.

Domanovszky Ákos „tanulóveiből” számos fontos szakmai és baráti kapcsolat származik, amelyek életútját a továbbiakban is meghatározó kötődések voltak. Az OKBK eleinte az Országos Széchényi Könyvtárban működött, majd Pasteiner Iván – ekkor már az Egyetemi Könyvtár főigazgatói tisztségét is betöltve¹¹ – 1926-ban indítványozta¹², hogy a Központ az Egyetemi Könyvtár épületébe költözzék. Erre azonban csak később került sor, mivel eleinte az Egyetemi Könyvtár és a Gyűjteményegyetem viszonya rendezetlen volt, a bizottság nem látta a közös vezető személyével kellően indokoltnak és megalapozottnak a két intézmény egyazon épületben való elhelyezését¹³. A Központ és az Egyetemi Könyvtár nem egykönnyen és nem feltételek nélkül integrálódott az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe – jól illusztrálja ezt Pasteiner

⁸ PASTEINER Iván 1926. április 13-án kelt BK 182/1926. sz. levele Hóman Bálint nemzeti múzeumi főigazgatónak. ELTE Levéltára, Fond 19/f.

⁹ DOMANOVSKY Ákos 1926. október 27-én kelt 1013/1926. sz. „Működési bizonyítvány”-a.

¹⁰ DOMANOVSKY Ákos 1927. január 22-én kelt 2455/1927. VKM IV. ü.o. sz. kinevezése.

¹¹ PASTEINER Ivánt 1926. május 15-én nevezték ki az Egyetemi Könyvtár élére. Vö. Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1926-27. évi állapotáról. - p.: 1. Egyetemi Könyvtár Kézirattára. G 841.

¹² PASTEINER 1926. június 30-án indítványozta a Tudományegyetemi Tanácsnál az OKBK átköltöztetését. Vö. ELTE Levéltára, Fond 19/f. 763/1926.

¹³ Jegyzőkönyv az állandó Egyetemi Könyvtárbizottság 1926. évi augusztus 30-án ... tartott üléséről. - p.: 2. ELTE Levéltára, Fond 19/f.

Ivánnak Fitz Józsefhez írt levele¹⁴: „A tanács csatlakozási határozata – véleményem szerint – a kérdést még nem döntötte el. Érzésem ugyanis azt súgja, hogy a 10 évi határidő miatt az OMGY-nél meg fog akadni az ügy. Azonban ez ne kedvetlenítsen el bennünket. Fogunk mi boldogulni a Gyűjteményegyetem nélkül is.” A költözés végül 1928-ban zajlott le¹⁵: „a Rector Magnificus 1928. jún. 27-én kelt engedélye alapján az igazgatásom alatt álló Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 2400 P bér fizetése fejében 6 évre bérbe vette az udvarra néző földszinti könyvtárai lakás 4 helyiségét”.

A két intézményben kollégái, tutorai és barátai lettek Domanovszky Ákosnak többek között Bisztray Gyula, Buday Júlia (dr. Miklódy [1933-ig Mlinkó] Vencel Imréné¹⁶), Moravek Endre és Prohászka Lajos; az Egyetemi Könyvtárban a katalogizálást Czeke Mariannétól tanulta¹⁷, Fitz Józseffel kötött barátságának és az egymás iránti szakmai megbecsülésnek, tiszteletnek köszönhető a későbbi pécsi kinevezés, de bizonyítja ezt a számos fennmaradt levél¹⁸ is.

Az „inasévek” lezárása egy második németországi, ezúttal Berlinbe tett tanulmányút volt, amely 1928 májusától 1929 áprilisáig tartott: Domanovszky Ákos a Humboldt Stiftung ösztöndíjasaként végzett könyvtári és közgazdasági tanulmányokat a Friedrich Wilhelm Universität¹⁹ (ma Humboldt Universität). A külföldi stúdiumokról beszámoló jelentésében a következő olvasható: „A Stiftung teljesen kötetlen szervezete, mely mindenben tagjaira bízva az ösztöndíj és a Németországban töltött idő kihasználási módját, lehetővé tette, hogy teljesen a már itthon megalkotott program alapján osszam be időmet. Ami könyvtári tanulmányaimat illeti, ebbeli terveimnek a főpontjai a Preußische Staatsbibliothek és a lipcei Deutsche Bücherei valamint a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft Bibliothekssausschussának megtekintése

¹⁴ PASTEINER Iván levele Fitz Józsefhez. Arosa, 1928. VII. 19. - p.: 1-2. OSZK Kézirattára, Fond 45/531. 11. sz. levél.

¹⁵ Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1928-29. évi állapotáról. - p.: 2. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 841.

¹⁶ GULYÁS Pál: Magyar írók élete és munkái. 4. köt. - Bp.: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1942. col. 209.

¹⁷ VÉRTESY Miklós : Fél évszázad az Egyetemi Könyvtárban : Beszélgetés Domanovszky Ákossal. In: Könyvtáros, 1977. - p.: 654.

¹⁸ DOMANOVSKY Ákos és Fitz József levelezése az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található: Fond 45/131., 45/822., 45/989.

¹⁹ DOMANOVSKY Ákos saját kézírású önéletrajza. Keltezés nélkül, tartalma alapján kb. 1949-ből származik. - p.: 1. Részletesebben: „Domanovszky Ákos dr. könyvtári segédőri jelentése berlini tanulmányútjáról”. 548/1929. sz. 1929. július. ELTE Levéltára, Fond 19/f.

voltak.” A dokumentum a továbbiakban a közgazdasági tanulmányokban való előmenetelről tudósít: óralátogatás az egyetemen, illetve a választott kutatási – pénz- és hitelméleti, hitelpolitikai – témában való önálló elmélyedés. E kutatások eredményeiként születettek meg Domanovszky első tanulmányai²⁰.

SZAKMAI ÖNÁLLÓSÁG

Németországból visszatérve Domanovszky Ákos feladata „az újonnan érkezett önálló művek címfelvételezése, a könyvtár egész könyvanyagát felölelő kartoték-katalógus felállítása és a könyvanyag kiegészítése”²¹ lett; 1930-ban Pasteiner az Egyetemi Könyvtár szerzeményi (gyarapítási) osztályának vezetőjévé nevezte ki, de ezzel párhuzamosan még a kéziratár kezelésével és a gazdaságtudományok területén referensi feladatokkal is megbízta.

Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1935. július 1-jével könyvtárnoki tisztségbe helyezte és egyidejűleg megbízta a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának igazgatásával²². Domanovszky Fitz Józseftől – és az ő javaslatára – vette át e posztot, amelynek tulajdonképpen Várkonyi Nándor lett volna várományosa, aki I. világháborús sérülése – siketsége – miatt azonban nem lett volna alkalmas vezető beosztás betöltésére²³.

Fitz Józsefet 1930-ban helyezte a kultuszminiszter a pesti egyetemi könyvtárból a pécsi bibliotéka élére, 1934-ben azonban visszahívta a fővárosba és az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójának nevezte ki. Pécsen Fitz a Központi Címjegyzék katalogizálási szabályzatát alkalmazva elindította a gyűjtemény átfogó raktározási és feldolgozási reformját, az

²⁰ Német vita a külföldi kölcsönök körül. In: *Közgazdasági Szemle*, 1928. - p.: 599-620.; A magyar öt éves tervről. In: *Közgazdasági Szemle*, 1938. - p.: 963-981., illetve A porosz egyetemi könyvtárak pénzügyeiről. In: *Magyar Könyvszemle*, 1930. - p.: 29-54. (Korai műve volt még: A budapesti Egyetemi Könyvtár „Americana” gyűjteménye. In: *Magyar Könyvszemle*, 1929. - p.: 136-137.)

²¹ Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1929/30. évi állapotáról. - p.: 5. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 841

²² Domanovszky Ákos 1935. július 1-jén kelt 24812-1935. IV. sz. kinevezése.

²³ VÁRKONYI a Pergő évek c. visszaemlékezésében [Bp.: Magvető. 1976. - p.: 201.] szeretettel és elismeréssel vall Domanovszkyról.

állomány rekatalogizálását és teljesen új komplex katalógusrendszert alkotott a stenciltechnika felhasználásával²⁴; Magyarországon elsők között épített tárgyi címszókatalógust, amely a „szigorúan a címhez, helyesebben a címleíráshoz tartja magát s a címnek, szükség esetén az alcímnek és a címleírás egyéb részeinek [...] minden jellemző szavát kiveti külön vezérszóként”²⁵. Fitz József számára a pécsi könyvtár munkamenetének reorganizációja szolgált mintául a később az OSZK-ban végrehajtott átfogó feldolgozási reformnál, melyben a katalogizálás akkori nagy tekintélye, Goriupp Alisz volt hathatós segítségére; de Domanovszky is sok értékes tapasztalatot gyűjtött a megkezdett munka továbbvitele során.

Fitz már 1934 nyarán szorgalmazta Domanovszky kinevezését, ekkor azonban még átmeneti megoldásként (1934. augusztus 14. és 1935. július 15. között) Holub József egyetemi tanár látta el az igazgatói teendőket²⁶. Ám a gyűjtemény nem sínylette meg az átmeneti gyakori vezetőváltást, az 1935/36-os tanév jelentésében. Domanovszky Ákos így értékeli az „örökséget”, de nemcsak a könyvtár működéséről, hanem annál sokkal többről, a hivatásról, a könyvtárvezetés általános alapelvéről, személyes ars poeticájáról is szól²⁷:

„Az 1934/35.-i tanévről szóló jelentésének élére a Könyvtár vezetésével megbízott dr. Holub József egyetemi ny. r. tanár a következő megjegyzést állította: <Természetes, hogy a könyvtár munkája ez idő alatt azon az úton haladt, melyet dr. Fitz József jelölt ki s készített elő.> Mikor a Könyvtár vezetését átvettem, hamarosan meggyőződtem arról, hogy ez a vezérelv nem csupán a szóbanforgó rövid átmeneti időszakra vonatkoztatva volt a lehető legszerencsésebb, hanem hosszú időkre az egyetlen lehetséges álláspont, melyet Könyvtárunk mindenkor vezetője elfoglalhat. És pedig nem csupán azért, mert a könyvtárak életében megbecsülhetetlen jelentősége van a kontinuitásnak, a rendszer stabilitásának és

²⁴ POGÁNY György: Fitz József élete és munkássága. 2. rész, A könyvtárigazgató (1930-1945) In: Könyvtáros, 1987. - p.: 677.

²⁵ DOMANOVSKY Ákos : Index-katalógus, címszavas katalógus = Magyar Könyvszemle. 1937. p. 27. A magyar szakszókincsben még csak meghonosodóban lévő 'címszavas katalógus' megnevezés, ahogyan a Domanovszky által adott definíció is mutatja, nemcsak a cím, hanem a teljes címleírás fontos kifejezései alatti visszakeresést biztosítja. A németből fordított (eredetileg Stichwortkatalog) terminus technika használata továbbviszi a porosz instrukció 'cím' (Titel) fogalmának többértelműségét. Vö. Regeln für die alphabetischen Kataloge in wissenschaftlichen Bibliotheken. Unveränderter Nachdruck der Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preußischen Bibliotheken. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1952. - p.: 3-4. §. 1.1., 1.2., 2., 3.

²⁶ Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről az 1934-35. tanévben. - p.: 1.

²⁷ Jelentés a Könyvtár működéséről 1935. szeptember 1-től 1936. augusztus 31-ig. p. 1-2.

következetességének még akkor is, ha a rendszer nem egészen kitűnő; hanem éppen azért, mert a Fitz József által inaugurált rendszer valóban kitűnő, – nem csak könyvtárunk feladatainak és eszközeinek felel meg teljes mértékben, hanem a könyvtárkezelés legmodernebb elveinek s legmagasabb követelményeinek is. Hosszú idő fog eltelni addig, amíg a könyvtárkezelés állandó változásoknak alávetett elvei és gyakorlata olyan átalakuláson mennek keresztül, mely Fitz József újraépítő, újjáalkotó munkájának revízióját, felfrissítését fogja kívánni. Addig azonban a főteendő, az egyetlen lehetséges program: a meglévő rendszer következetes és precíz keresztülvitelének biztosítása. Ez természetesen nem zárja ki a munkaökonómiát és a felvételi gyakorlatot illető esetleges részleges újításokat, melyeknek lehetősége, illetve szükségessége a praktikus munka során úgyszólván szünet nélkül jelentkezik s melyek elől egy élő könyvtár sem zárkózhat el, – de igenis kizárja az alapoknak, az elveknek a megbolygatását.”

A pécsi egyetemi könyvtár megbízott igazgatói titulusát az 1939. december 31-én kapott igazgatói cím váltotta fel²⁸, két évvel később, 1941. december 30-án pedig Domanovszky Ákos főkönyvtárnoki kinevezést²⁹ kapott Hóman Bálint minisztertől.

A pécsi indulással egyidőben egy másik – nemcsak az ő, vagy akár az intézmény, hanem az egész könyvtárosság számára – jelentős eseményre is sor került: 1935. június 26-án tartották meg a Magyar Tudományos Akadémia épületében a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének alakuló közgyűlését³⁰, ahol Domanovszky Ákos mint alapító és a kijelölt választmány egyik tagja már az Erzsébet Tudományegyetem bibliotékáját képviselte.

A honi könyvtáros szakma már korábban is próbálkozott egyesület szervezésével: 1929. június 8-án a Magyar Nemzeti Múzeumban tartott

²⁸ 1940. január 1-jén kelt 15136/1940. III. sz. kinevezési okmány.

²⁹ 1941. december 30-án kelt 30483/1941. III/3. sz. kinevezési okmány.

³⁰ Meghívó a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének alakuló közgyűlésére. Budapest, 1935. évi június hó 19-én. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 818. Az Egyesület megalakulásával, tevékenységével kapcsolatosan vö. még A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. 1-4. (1935/1937-1941/1943). Budapest, 1937-1943.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint az MKLE jogutódja 1975-ben ünnepelte negyven éves jubileumát, ebből az alkalomból Domanovszky Ákos több alapító taggal együtt emléklapot kapott. Vö. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete ötven évének kronológiája : 1935-1985. - p.: 39.

értekezleten Hóman Bálint főigazgató javasolta a Magyar Könyvtárosok Szövetségének megalakítását, nem utolsósorban azért, hogy a római első nemzetközi könyvtárügyi kongresszuson az országot – a delegált Pasteiner Iván mellett – szakmai szervezet szintén képviselhesse. Mindazonáltal Pasteiner Iván a tudományos célon felül társadalmi funkciót is tulajdonított a testületnek: „A társadalmi egyesülés pedig a magyar könyvtárosoknak olyan tömörülését jelentené, amely könyvtári reformok esetében vagy kezdeményezésénél a közoktatásügyi kormánynál súlyt és jelentőséget adna.”³¹ Az 1932. október 15-én a pesti egyetemi könyvtárban tartott előkészítő ülésen döntés született arról, hogy a levéltárosok is vegyenek részt az egyesület munkájában, így az 1935. január 31-ére összehívott találkozón már a két professzió közös szervezetének megalapítását határozták el. Ekkor állították össze a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete alapszabályát³², amely szerint a szervezet feladatai:

1. a könyvtár- és levéltárügy tudományos és közcéljainak felkarolása,
2. a könyvtárosok és levéltárosok közti állandó kapcsolat biztosítása,
3. a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeinek támogatása,
4. a könyvkultúra előmozdítása³³.

Legfontosabb konkrét tennivalóként tudományos és ismeretterjesztő előadások szervezését, a képzés intézményessé tételét, szakfolyóirat indítását, a külföldi szervezetekkel való kapcsolatfelvételt nevezték meg – így a választmány döntése értelmében 1936. június 30-án bejelentették csatlakozásukat a Könyvtárosok Nemzetközi Szövetségéhez. A tagfelvétel

³¹ Jegyzőkönyv felvétel 1929, június hó 8-án ... a Magyar Könyvtárosok Szövetségének alakuló értekezletén. - p.: 1. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 818.

³² BISZTRAY Gyula : A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. 1. (1935/1937). Budapest, 1937. - p.: 36-37. Az 1932-es ülésen jelen volt Domanovszky is. Vö. Jegyzőkönyv a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1932. évi október hó 15-én ... tartott előkészítő értekezletéről. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 818.

³³ BISZTRAY Gyula : Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. 1. (1935/1937). - p. 49.

július 7-én történt meg³⁴. Ezen felül kiemelten fontos célkitűzésként felvetették országosan közös katalogizálási rendszer kidolgozását és bevezetését. Az MKLE első országos kongresszusát 1936. október 2. és 4. között tartották meg, a Könyvtári Szakosztály ülésein elhangzott 12 előadásból – a téma súlyát érzékeltetve – hat a katalogizálás különféle kérdéseivel foglalkozott; Domanovszky Ákos Fitz József felkérésére a tárgyi címkatalógusokról szolt.³⁵

ÚJRA A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

A Pécsen töltött időszak 1942-ben zárult le. 1942 nyarán Domanovszkyt katonai szolgálatra hívták be, de a kiképzés után meghagyási igazolványt kapott és a továbbiakban nem teljesített szolgálatot. Ugyanez év augusztus 1-jével pedig visszahelyezték a budapesti Egyetemi Könyvtárba általános főigazgató-helyettesi rangba³⁶. Áthelyezését – Czakó Ervin nyugállományba vonulása kapcsán – Pasteiner Iván kezdeményezte az Egyetemi Könyvtári Bizottság 1942. május 26-ai ülésén, mondván „a könyvtár rangidősebb tisztviselői az utóbbi évtizedben egyéb állásokba neveztetvén ki [...] állt elő az a helyzet, hogy a tisztviselői státuszban jelenleg két VII. f. o. női tisztviselő tölti be a rangidős tisztviselői helyeket. Bár mind a ketten megfelelő és kiváló könyvtárosok, nem kívánatos, hogy az igazgató helyettesítésével járó teendőket női tisztviselők lássák el. Kívánatos ezért, hogy a könyvtárhoz helyeztessék dr. Domanovszky Ákos, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának VI. f. o. igazgatója”³⁷. Az indoklásban az szintén szerepelt, hogy a könyvtár régi munkatársáról van szó, aki jól ismeri az intézmény szervezetét, működését és a könyvtárvezetésben is kellő gyakorlattal rendelkezik – a javaslattevő az igazgatói poszt várományosát, méltó utódját látta (régii pesti, akkor pécsi) kollégájában. A II. világháború alatt valóban nagyobb szüksége lehetett a bibliotékának férfi alkalmazottakra, 1944-ben Budapest

³⁴ Titkári jelentés. Budapest, 1936. október 2. - p.: 3. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 818.

³⁵ Az előadás teljes szövegét ld. DOMANOVSKY Ákos: Index-katalógus, címszavas katalógus. In: Magyar Könyvszemle. 1937. - p.: 19-28.

³⁶ DOMANOVSKY Ákos 1942. július 8-án kelt, 90601/1942. IV. számú áthelyezési okmánya.

³⁷ Jegyzőkönyv az Egyetemi Könyvtári Bizottság 1942. évi május 26-án ... tartott üléséről. p. 4. ELTE Levéltára, Fond 19/a.

ostromakor „a könyvtár főigazgatója – önkéntes jelentkezés alapján – megbízható tisztviselőinek és altiszteinek az intézmény épületébe való beköltözését rendelte el.” A jelentkezők között volt többek között Domanovszky Ákos, Polák [Pajkossy] György, Szandtner Pál és Mátrai László.³⁸

Az állandó főigazgató-helyettesi megbízatás mellett Domanovszky 1942-től 1944-ig valamint 1949-től nyugdíjba vonulásáig, 1972. december 31-éig a feldolgozó osztályt szintúgy irányította; az 1944 és 1949 közötti években a kéziratár gondozása volt feladata. Tevékenységében átmeneti szünetet az 1947/48-ban lezajlott féléves tudószanatóriumi kezelés jelentett³⁹. A főigazgató-helyettesi feladatokat aktív időszaka végéig ellátta: eleinte Pasteiner Iván mellett, aki 1945. február 21-éig állt a bibliotéka élén, (áprilisban nyújtotta be nyugdíjazási kérelmét, hivatalosan június 30-ával vonult vissza), később a Budapesti Nemzeti Bizottság által ideiglenesen megbízott Mátrai László mellett⁴⁰, akinek végleges kinevezése 1945. december 1-jén történt⁴¹.

A háborús években és az 1945 utáni időszakban az Egyetemi Könyvtár Domanovszky Ákos számára – igaz: a történelem viharai valamint a működés megváltozott keretfeltételeinek szorításában – a hétköznapi folyamatosságát, stabilitását és – az országosan, de a bibliotékában is egyre inkább teljes egészében átideologizált szakmán belül – a könyvtári gyakorlati tevékenységekre koncentráló munkát jelentett. Mindamellet az intézményben lezajlott változásokat jól illusztrálja a gyűjtemény régebbi munkatársának szubjektív ítélete: „A ház ugyanaz, a technikai berendezés nagyjában a régi, de temérdek az állvány és csupa új arc. Az atmoszféra nem a régi. Mindenekelőtt hiányzik a régi erény.”⁴²

Még a háború alatt kezdődött meg a könyvtár utolsó mintegy 20 évének új beszerzéseiről készített „betűrendes kartoncímjegyzék” revíziója⁴³; 1949 és 1957 között pedig Domanovszky az intézmény „katalogusosztály”-ának vezetőjeként irányítója volt a könyvtár három lépcsőben lezajlott feldolgozási reformjának.

³⁸ Könyvtárjelentés. 1944/45. - p.: 1. ELTE Levéltára, Fond 19/c.

³⁹ DOMANOVSKY Ákos autográf önéletrajza. Kb. 1949.

⁴⁰ Könyvtárjelentés. 1944/45. - p.: 8. ELTE Levéltára, Fond 19/c

⁴¹ A kinevezési okirat száma: 73654/1945. VKM. V. üo. Idézi: Könyvtárjelentés. 1945/46. - p.: 6. ELTE Levéltára, Fond 19/c

⁴² FITZ József levele PASTEINER Ivánhoz. 1961. augusztus 3. OSZK Kézirattára, Fond 45/1029. 36. sz. levél.

⁴³ Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának 1943/44. évi állapotáról. - p.: 6. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 841.

FELDOLGOZÁSI REFORM AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN (1949-1957)

Az Egyetemi Könyvtár ma is meglévő cédulakatalógus-hálózatának kiépülése a XIX. század utolsó harmadára vezethető vissza: a gyűjteményben átfogó rendezési és feldolgozási munkálatok az új (a mai) épületbe költözéssel (1876) párhuzamosan zajlottak le. Ekkor indult az új beszerzések adataiból és az állomány rekatalogizálásával létrehozott betűrendes címtár illetve a szakkatalógus, amely a folyóirattár, a ritkaságtár „valamint néhány másodrendűnek tekintett speciális anyagon kívül a Könyvtár teljes anyagáról”⁴⁴ tájékoztatást nyújtott. Tervbe vették a szakrendi elhelyezés⁴⁵ miatt fontos helyrajzi katalógus építését is, de ez – akkor még – nem készült el. Ezek a nyilvántartások több szempontból sem voltak igazán megfelelőek: a formai adatok közül az 1876-os tanácskozások határozatai alapján kihagyták a kevésbé fontosnak tartottakat, nem egészítették ki a szerzők rövidített formában feltüntetett neveit⁴⁶, „a címfelvételek minősége, adatgazdagsága és egységessége fokozatosan fejlődött” – olvasható a diplomatikus kijelentés a katalógusról⁴⁷. A tartalom szerinti visszakeresést biztosító nyilvántartásról maga Ferenczi Zoltán könyvtárigazgató is elismerte, hogy „nemcsak a mai kor tudományos követelményeinek nem felel meg, de már elkészültekor [...] sem volt a tudományos kutatás céljainak előmozdítására való”⁴⁸.

Az 1920-30-as évek fordulója hozta meg – részben az OKBK-szabályzat⁴⁹ részleges átvételének is köszönhetően – a formai és tartalmi feltárás módszereinek, munkamenetének és az egész katalógusrendszernek első jelentős fejlesztését. 1926-ban az intézmény elfogadta a Központi Címjegyzék katalógizálási szabályait, egyetlen pont, a mechanikus besorolást előíró 93. paragrafus kivételével. Pasteiner eleinte jobbnak és mindkét intézmény érdekei szerint valónak látta volna az instrukció teljes

⁴⁴ DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 2. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

⁴⁵ SZINNYEI József, id.: Az Egyetemi Könyvtár rendezéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1876. - p.: 21-25.

⁴⁶ TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - Bp.: Egyetemi Könyvtár. 1982. - p.: 417.

⁴⁷ DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p. 6. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157

⁴⁸ Jelentés az 1913. évről. - p.: 13-14. Idézi: TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 426.

⁴⁹ A Központi Címjegyzék katalógizálási szabályai. - Bp.: Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, 1928.

körü átvételét, ennek legnagyobb ellenzője Czeke Mariannne volt, aki a nyolcvanéves hagyomány megváltoztatásával járó hosszas zavarokat hozta fel indokul⁵⁰, így a bejelentéseknél természetesen nem, de az Egyetemi Könyvtár saját katalógusaiban az anonímák besorolásánál továbbra is a grammatikai elvet alkalmazták.

A következő – és a munkamenet, a munkafolyamat megszervezése szempontjából fontos – változás: 1929-től kezdődően a cédulákat írógéppel állították elő, így egyszerre lehetett a leíró, a szakkatalógus valamint – az új beszerzésekről és az újra feldolgozott anyagról tájékoztató – helyrajzi katalógus céduláit elkészíteni⁵¹.

Ez a reformfolyamat négy új katalógus indítását szintén magával hozta. 1928-ban kezdték meg a földrajzi nevek katalógusának építését, amely az anyagot a földrajzi neveken belül 18 szakcsoportba rendezi, ezáltal „a megfelelő szakkatalógus hiányát volt hivatva némiképp enyhíteni”⁵²; a XIX. századi szakkatalógus továbbra is használatban maradt, csupán a túlzottan nagy főosztályokat bontották alosztályokra. Nékám Lajos, akit a régi szakrend átdolgozásáról szóló jelentés véleményezésével bíztak meg, felvetette ugyan, hogy a Fővárosi Könyvtár és a Technológiai és Anyagvizsgálati Intézet Könyvtárának példáját követve térjenek át a tizedes osztályozásra, de Pasteiner főigazgató ezt mereven elutasította, maximum egy új szakrendszer bevezetését pártolta volna⁵³. Az 1930-as évek elejétől szolgálta a keresők érdekeit az új portrékatalógus⁵⁴, eleinte csak rövid, utalásszerű cédulákkal, később a sokszorosított teljes tételek megfejezésével. Ezen felül a kölcsönzőszolgálat számára saját betűrendes cédulakatalógust hoztak létre. A felsoroltakon kívül voltak még a gyűjtemény egyes meghatározott szegmenseit leképező katalógusok vagy

⁵⁰ CZEKE Mariannne 1195-1926. alatt iktatott beadványa. Idézi: TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 419.

⁵¹ TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 438.

⁵² DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 3. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157

⁵³ TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 429-430. Pasteiner olyannyira ellene volt a tizedes osztályozás – bármely magyar gyűjteményben való – bevezetésének, hogy amikor az Institut de Classification Décimale felkérte a Magyar Tudományos Akadémiát a rendszer tökéletesítésében való együttműködésre, az MTA főtitkárának véleménykérésére azt válaszolta, hogy Dewey rendszerével kapcsolatban nincsenek hazánkban tapasztalatok és a nagy könyvtárak nem akarják feladni „az évszázadok tapasztalatai alapján kialakult és igényeiknek megfelelő szakrendszert.” Tóth András – Vértesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 431-432.

⁵⁴ DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 19. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

jegyzékek (például a régi magyar könyvtár esetében Szabó Károly művét egészítették ki jelzetekkel vagy a hiányzó adatokkal, a kéziratár anyagáról nyomtatásban jelent meg nyilvántartás még a XIX. század legvégén – ennek egyik példányába minden nyomtatott oldal után üres lapokat kötöttek a gyarapodás feldolgozására – azt egészítették ki egészen 1954-ig⁵⁵. Ezen nyilvántartások ismertetése azonban nem tartozik szorosan jelen tanulmány tárgyához.

A bibliotéka katalógusrendszere az 1930-as évek elejétől a második világháború utánig változatlan maradt; az OKBK szabályzatának 1944-es, második kiadása előírta ugyan a testületi szerzőség alkalmazását, de az amúgy is nehézkes könyvtári működés nem teremtett lehetőséget a változtatás keresztülvételére, mindamellett – ahogyan a Katalógusosztály vezetőjének egy későbbi megnyilvánulásából világosan kitűnik⁵⁶ – a kellő akarat sem volt meg az újításhoz.

A vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a gyűjtemény állományfeltáró rendszere már a két világháború között sem volt igazán megfelelő: a tartalom szerinti visszakeresést biztosító szakkatalógus osztályai egyre inkább telítettek, a valóban pertinens és releváns szakirodalmi források felkutatására elégtelenek lettek; a szisztematikus raktározás pedig folyamatosan helyhiánnyal fenyegetett. A feldolgozási munkafolyamat régen kialakult lépései sem minden esetben a legegyszerűbb és leglogikusabb módszerek, munkaszervezési technikák alkalmazását támogatták. Mindezt felismerve és korábbi tapasztalataira építve Domanovszky Ákos a feldolgozó osztály vezetőjeként 1949 és 1957 között az intézmény teljes feldolgozó munkájára kiterjedő – és magától értetődően a működés egyéb területeire, a könyvtári háttérmunkára, de a szolgáltatásokra szintúgy hatással lévő – reformfolyamatot vitt véghez.

Az első változtatás 1947-ben következett be, ám ez a lépés csak a folyóirattárat érintette és nem képezte részét a feldolgozás teljes körű átszervezésének. Az intézményen belül 1885-ben szerveződött meg a különálló folyóirattár⁵⁷, betűrendes katalógusát a század végétől kezdték el

⁵⁵ TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár története. - p.: 441., 444-446.

⁵⁶ Eötvös Loránd Tudományegyetem. Egyetemi Könyvtár: 1956. évi II. félévi fejlesztési terv. - p.: 4. ELTE Levéltára, Fond 19/d.

⁵⁷ Jelentés a budapesti kir. magy. Tudomány-Egyetem könyvtárának gyarapodásáról, rendezéséről és forgalmáról 1885-ben. In: Magyar Könyvszemle, 1885. - p.: 257.

vezetni. 1947-ben csak az 1945 után beérkezett folyóiratokról indítottak két új – egy betűrendes és egy decimális (ETO-) – katalógust⁵⁸.

Az egész feldolgozási folyamatot újrastrukturáló munkálatok első szakasza 1949-ben kezdődött: feladata a könyvtár szolgáltatásai számára leginkább nem megfelelő állomány-nyilvántartás, a törzsállományi szakkatalógus kérdésének rendezése volt. Lezárták a régi és folyamatosan javított katalógust és ezzel egyidejűleg egy decimális (ETO) és egy tárgyszókatalógus építésébe fogtak⁵⁹. A tárgyszókatalógus mellett a címszókatalógus (Stichwortkatalog) ellenében döntöttek⁶⁰ – az előbbi alkalmasabb egy szakterület vagy kérdéskör irodalmának összerendezésére, mivel minden tartalomhoz standard tárgyszót rendel, nem pedig a címben éppen aktuálisan előforduló kifejezés, tehát inkább leíró, formai ismerv szerint tesz visszakereshetővé. Az 1949 utáni beszerzéseket magától értetődően az új katalógusokban vették nyilvántartásba. Emellett 1952-ben megkezdődött a régi állomány tartalmi csoportonkénti rekatalogizálása is, az elsőként újrászakozott gyűjteményrészek – a kor „követelményeinek” megfelelően – az „időszerű” természettudomány, politika, magyar irodalom, szláv nyelvek irodalma, matematika, általános nyelvészet, magyar történelem, filozófia, pszichológia és az egyetemi kiadványok voltak⁶¹. A tárgyszókatalógus készítésének a bibliotékában követett módszereit 1954-ben Orosz Gábor és Pajkossy Györgyné foglalta szabályzatba⁶². Mivel e két tárgyi katalógus megnyugtatóan biztosította/biztosítja a tartalom szerinti visszakeresést, azok elindításától kezdve eltekintettek a szükségmegoldásként még a két világháború között létrehozott földrajzi nevek katalógusának továbbépítésétől.

⁵⁸DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 29. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

⁵⁹VÉRTESY Miklós: Fél évszázad az Egyetemi Könyvtárban: Beszélgetés Domanovszky Ákossal. In: Könyvtáros, 1977. - p.: 654.

⁶⁰DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 15. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157. Ezen katalógusfajtákat, a közöttük lévő elméleti, funkcióbeli különbségeket egyik első könyvtártudományi tanulmányában még 1937-ben (a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1936-os országos kongresszusán elhangzott előadásának publikált változatában) maga Domanovszky Ákos mutatta be. Vö. Domanovszky Ákos : Index-katalógus, címszavas katalógus In: Magyar Könyvszemle, 1937. - p.: 18-28.

⁶¹DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 14. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

⁶²OROSZ Gábor – PAJKOSSY Györgyné: Az Egyetemi Könyvtár tárgyszókatalógusa: [Gépirat]. - Bp.: Egyetemi Könyvtár. 1954.

Az úgynevezett alapkatalógus, az 1876-ban indított – majdnem a könyvtár teljes állományát feltáró – betűrendes katalógus tartalma, a benne regisztrált gyűjtemény-egységek köre és funkciója nem változott; a nyilvántartások átalakításával kapcsolatban a katalógizálási munkafolyamatot azonban megváltoztatták: a feldolgozási munkamenetet 15 lépésre bontva futószalagrendszerre szervezték át. A kurrens munka fázisai a következőkben: osztályozás → revízió → számozás → címfelvétel → revízió → stencilgépelés → revízió → sokszorosítás → cédulafejelés és rendezés → beosztás → sorozatnyilvántartás → duplumfeldolgozás → jegyzetfeldolgozás → katalógusrevízió → könyvkötetés⁶³.

A futószalag munkaszervezési módszerrel együtt a már korábban, az 1920-as 1930-as évek fordulóján lezajlott fejlesztés során bevezetett kísérőlapokra (amelyek a katalógizálási folyamat befejeztével a helyrajzi katalógusba kerültek) rávezették a szükséges utalók címfejeit, a tizedes osztályozási szakjelzeteket, tárgyszavakat és a sokszorosított cédulák számát is; így e „pedigré”-k arra vonatkozólag úgyszintén eligazítanak, hogy a katalógusrendszerben hány cédula és mely betűrendi helyeken, tárgyszavaknál vagy szakjelzeteknél található a kérdéses dokumentummal kapcsolatban.

A reform második szakasza egyrészt a leltározási és raktározási rendszer megváltoztatását tűzte ki célul, másrészt viszont az első országos katalógizálási szabvány, az 1952-ben elfogadott Könyvtári címleírási szabályok⁶⁴ elfogadásával és 1953. január 1-jétől kötelező érvényű hatályba lépésével indokolható. (Mint ismeretes ez az első kötelező érvényű katalógizálási szabvány volt, amely az M(NO)SZ 3401 – 52-es A betűrendbe sorolás szabályaival⁶⁵ együtt a formai feltárásban immáron egységes módszerek alkalmazását célozta. Domanovszky Ákos tagja volt mindkét szabványbizottságnak.)

A könyvek hagyományos organikus szakrendi elhelyezése – amely természetesen ma is használatos és praktikus a kézikönyvtári és szabadpolcos állomány esetében – raktárszervezési elvként egyre több bonyodalmat okozott. Domanovszky Ákos az Egyetemi Könyvtárban

⁶³ A Budapesti Egyetemi Könyvtár munkaterve: 1952. május 15-től június 30-ig. Katalógizáló osztály. - p.: 4. ELTE Levéltára. Fond 19/d.

⁶⁴ MNOSZ 3424 – 52. Könyvtári címleírási szabályok. In: Barta Gábor (összeáll.): Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. - Bp.: Tervgazdasági Kvk., 1954. - p.: 24-112.

⁶⁵ BARTA Gábor (összeáll.): Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. - Bp.: Tervgazdasági Kvk., 1954. - p.: 123-153.

bevezetett új módszerekről beszámoló tanulmányában elismeri ugyan, hogy „a raktár tagoltsága a katalogizátornak és a raktárosnak, még gyakrabban azonban a referenszesnek igen jó szolgáltatokat tesz, – még olyankor is, ha jó tárgyi katalógusok állanak rendelkezésre”⁶⁶, de a raktárkapacitás nem gazdaságos kihasználása, az áthelyezések és átnaplózások bonyolultsága és nem utolsósorban – speciálisan az Egyetemi Könyvtárban – a helyrajzi katalógus hiányosságai illetve ebből adódóan az állományrevízió nehézkessége (adott esetben bizonytalansága) mindenképpen új rendszer bevezetését tette szükségessé.

Az öt különféle mérettartományon belüli ugrószámos numerus currens szerinti raktározást, valamint az azonos raktári és leltári szám alkalmazását – amelyet a kézirat- és ritkaságtár, a folyóiratok és a hozzájuk csatolt nem részcímes időszak kiadványok kivételével – az 1953. január 1-je utáni beszerzéseknél vezették be. Tehát az említett különgyűjtemények anyagát kivéve a katalógusosztály végezte el a formai és tartalmi feldolgozást a könyvtár egésze – és az intézményi könyvtárak – számára. Azonban a régebbi anyag a rekatalogizálás után szintén megmaradt a már a helykihagyások nélkül lezárt szisztematikus rendben, mivel átnaplózásuk túlzottan nagy többletfeladatot jelentett volna, mindamellett a régi szakkatalógus nem megfelelő voltát ezen állománytest szakrendi elhelyezése némiképp ellensúlyozta.

„A könyv helyszámozása a jövőben nem a számkönyv szerint, üres számok felhasználásával fog történni, hanem az már a leltározásnál megkapja a leltári folyószámmal megegyező raktári számát.” – olvasható a Katalógusosztály munkatervében⁶⁷. Így az új beszerzések megérkezéskor azonnal a csoportos (küldeményleltár) kiiktatásával az egyéni leltárba kerültek – ezzel már a lelőhelykódjuk, jelzetük kialakult, szemben a megelőző időszak gyakorlatával, amikor ez csupán a szakozás lezárultával történhetett meg. Így az állományellenőrzés – a helyrajzi katalógus, vagy annak átrendezése nélkül – közvetlenül a leltárkönyvek segítségével elvégezhetővé vált, feltételezve, hogy egy leltári számon következetesen csak egy dokumentum van. A terv kialakítása során felvetődött ugyan, hogy nem kellene-e az összetartozó kiadványokat (duplumokat, nem egyszerre beérkező többkötetes műveket) a raktárban szintén egymás mellett tartani. Ez azonban csorbítaná az „egy könyv = egy szám” alapelvet. Ezt mérlegelve határoztak úgy, hogy a naplózás több példány esetén is

⁶⁶ DOMANOVSKY Ákos: A leltározás és raktározás új rendje a budapesti Egyetemi Könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle. 1955. - p.: 161.

⁶⁷ Munkaterv. 1953. Katalógusosztály. - p.: 3. ELTE Levéltár, Fond 19/d.

tételenként történjen (de csak egy darab kísérőlap készüljön), ugyanígy a „folytatásoknál” (vagyis a többkötetes műveknél és a részcímes periodikumoknál) – ekkor azonban magától értetődően minden új fizikai egység saját „pedigré”-t kapjon⁶⁸. A leltárkönyv ennek megfelelően kiváltotta a helyrajzi katalógust. Mivel azonban ez a nyilvántartás korábban szintúgy a kísérőlapokból épült és így a feldolgozási folyamat teljes dokumentációját tartalmazta, a pedigrék archiválása számottevő többletmunkát nem okozván e nyilvántartás építése a továbbiakban folytatódott.

Azoknál a dokumentumoknál, amelyek nem az alapraktárba, hanem kölcsönző raktárba, a segédkönyvtárba, olvasóterembe, a marxista gyűjteménybe vagy a duplum-raktárba kerültek, a megfelelő szám elé az állományegység betűjelét tették – ezt a leltárkönyv külön rovata tartalmazta, így a könyvek áthelyezése nem járt annyi adminisztrációval, mint az átnaplózás. A segédkönyvtárban és azon gyűjteményrészekben, ahol megmaradt a szakrendi elhelyezés, a könyv helyszámot is kapott és a részleg ennek megfelelően saját helyrajzi katalógust épített.

A feldolgozási folyamat átszervezése mellett a katalogizálás módszerein szintén változtatni kellett. Az Egyetemi Könyvtár régebbi katalógusaiban az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által kiadott szabályokkal szemben saját hagyományait részesítette előnyben úgy a címek mechanikus elv szerinti besorolása, mind a testületi szerzőség elutasításával; az 1952-es előírásoktól való eltérésre azonban – országosan kötelező rendelkezésekről lévén szó – nem, vagy csak átmeneti időszakra volt lehetőség. A legnagyobb problémát természetesen az anonímák rendszavának megválasztása okozta. „Az osztály a modernizálás alapvető feltételeként [...] megkezdte az alapkatalógus beosztási rendjének az MNOSZ 3424 szabványhoz való igazítását [...] E munka az alapkatalógus 1601 tokjának mintegy 700.000 cédulájára terjed ki.” – áll a Katalogizáló osztály 1952-es tervében.⁶⁹ A testületi szerzős főlapokat az intézmény csak később, 1956-ban – hároméves haladék lejártával – kezdte alkalmazni. A katalógusosztály vezetője, Domanovszky Ákos alapvetően nem értett egyet a külföldi szabályzatok testületi szerzőkre vonatkozó előírásaival; a szabályozás sokszor nem optimális megoldásai miatt a testületi nevek szerinti visszakeresést az utalók szintjére helyezte volna és nem a

⁶⁸ Vö. Az 1953. jan. 1.-én végrehajtott raktározási és leltározási reform iratai. 1952-1955. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 202.

⁶⁹ A Budapesti Egyetemi Könyvtár munkaterve: 1952. május 15-től június 30-ig. Katalogizáló osztály. - p.: 2. ELTE Levéltára, Fond 19/d

főlapokéra. Ezen elvi ellenkezése tűnik ki az adott évi terv megfogalmazásából: „Egy nagy jelentőségű – bár persze nem maradéktalanul örömdetes – újítás bevezetése lesz második rendkívüli feladatunk: a címfelvétel rendjének átalakítása a testületi szerzős felvétel szabályainak megfelelően.”⁷⁰ Azokban az esetekben azonban, ahol a szabvány alternatív megoldásokat kínált fel, ott a feldolgozó osztály természetesen a továbbiakban is a saját tradíciójának megfelelő változatot alkalmazta. Az 1876-ban indult alapkatalógus tételeinek tarkasága így tovább bővült: a porosz instrukció előtti német katalogizálási hagyományok illetve az immáron a mechanikus besorolás elfogadásával a Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai alapján készült cédulákhoz az 1952-es szabvány katalóguslapjai, tételei csatlakoztak. A nyilvántartás ilyen fokú heterogenitása veszélyeztethette volna a használhatóságot, de – Domanovszkyt idézve – „A címleírási módszerek változása a katalógus egységét alapjaiban sehol sem érintette; ahol a régi helyett a megfelelőbb szabályra való áttérés ezt szükségessé tette, ott vagy a régi anyag átrakásával, vagy utalózással oldottuk meg az egység fenntartását. Ilyenformán sikerült elérni, hogy a cédulák nagy formai változatossága ellenére a katalógus lényegi egységessége [...] töretlen”⁷¹. A tárgyszókatalógus átrendezése az új betűrendezési szabvány rendelkezéseinek megfelelően az 1955-ös év második félévének tervei között szerepelt⁷².

1953 és az utána következő évek tevékenységének másik területe az új katalógusok elindítása volt: egyrészt a szerzeményezési osztály belső munkáinak megkönnyítésére „kapott” új betűrendes katalógust, amely magában foglalta az egyetemi intézeti könyvtárak számára feldolgozott könyvek kísérőlapjait is⁷³; másrészt elkezdődött a leíró és a tizedes osztályozás szerinti „olvasói katalógus”-ok építése.

Külön úgynevezett olvasói katalógus készítésére az 1952. november 28-án és 29-én tartott I. Országos Könyvtáros Konferencia határozata bízta (kötelezte?) a tudományos könyvtárakat, mondván „Javítani kell a tudományos könyvtárak katalógusrendszerét. Az egész könyvállományt felölelő belső használatú általános katalógusok mellett, könnyebb áttekintést nyújtó olvasó-katalógusokat és témakatalógusokat kell készíteni

⁷⁰ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár: 1956. évi II. félévi terv. Feldolgozó osztály. - p.: 4. ELTE Levéltára, Fond 19/d.

⁷¹ DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 6. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

⁷² Munkaterv az 1955. év 2. félévére. - p.: 3. ELTE Levéltára, Fond 19/d.

⁷³ Munkaterv. 1953. Katalógusosztály. - p.: 4. ELTE Levéltár, Fond 19/d.

és az olvasók rendelkezésére bocsátani.”⁷⁴ Jól illusztrálja az olvasói katalógus akkori értelmezését – és a kor „korszerű könyvtártudományi” gondolkodását – a konferencia idevágó témájú előadása: „a szocialista katalógus-elmélet szerint a katalógus az olvasás irányításának, a könyv propagálásának, az olvasó szakmai, politikai és ideológiai nevelésének eszköze. Nyilvánvaló, hogy ez a célkitűzés nem érhető el az állományban található könyvek pusztá felsorolásával, hanem azzal, hogy csak a legértékesebb, legszükségesebb könyveket kell felvenni az olvasókatalógusba és ki kell rekeszteni abból az elavult műveket. Tehát az olvasókatalógus első, legfontosabb kívánalma a kellő kiválasztás.”⁷⁵ Mindazonáltal a nem a teljes könyvtári anyagot regisztráló olvasói katalógusok indítása volt számos könyvtárban az ára annak, hogy ne kelljen a szerves fejlődés és alaposan átgondolt állományalakítási alapelvek, „stratégia” alapján szervezett, gyarapított gyűjteményeket torzová csonkítani a politikailag, ideológiailag „elavult”-nak bélyegzett művek kivonásával. Ebben a szövegösszefüggésben érthető meg igazán a könyvtár katalógusrendszerét bemutató 1956-os tanulmány arra vonatkozó utalása is, hogy az 1949-ben felállított két új tartalmi katalógus – mivel az ún. zárt anyagot is magukban foglalták – csak felügyelettel voltak használhatók⁷⁶.

Az átfogó reformfolyamat további apróbb változtatása volt a cédulasokszorosításban 1953. augusztus 1-jei hatállyal a stencilről az adréma-technikára való áttérés⁷⁷.

A racionalizálás harmadik ütemében, az 1957-től kezdődő időszakban a ritkaságtár és a folyóíratár anyagának leíró és tárgyi katalogizálása szintén a Katalógusosztály hatáskörébe került – így a feltárási tevékenység elkülönítése csak a kéziratok és ősnymtatványok viszonylatában maradt meg. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a folyóíratanyag rekatalogizálása⁷⁸ a területet szabályozó új házi szabályzat

⁷⁴ I. Országos Könyvtároskonferencia határozata. In: Könyvbarát. 1952. 12. sz. - p.: 27.

⁷⁵ GORIUPP Alisz: A katalógus szerkesztése, különös tekintettel az olvasói katalógusokra. In: A Könyvtáros, 1953. 1. - p.: 7.

⁷⁶ Vö. DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: Az Egyetemi Könyvtár katalógusai. 1956. - p.: 14. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 157.

⁷⁷ Munkaterv. 1953. Katalógusosztály. - p.: 3. ELTE Levéltár, Fond 19/d.

⁷⁸ Beszámoló az Egyetemi Könyvtár 1957. 1. félévi működéséről. - p: 1. ELTE Levéltára, Fond 19/d.

alapján⁷⁹. A munka megszervezésének, egységes elvek, módszerek alkalmazásának, a folyamat áttekinthetőségének és ellenőrizhetőségének biztosításánál nem kisebb eredmény az, hogy a könyvtár alapkatalógusa immáron a gyűjtemény (majdnem) egészéről tájékoztatást nyújtott. A kézirat- és ősnymtatvány-gyűjtemény olvasói a könyvtár használói körén belül egyébként is különálló csoportot képeznek; a többi állománytest egy katalógusban való integrálása azonban a keresők – könyvtárhasználók és könyvtárosok – számára egyaránt a szükséges irodalom könnyebb fellelhetőségét biztosítja, a(z irodalom)kutatás effektivitását növeli.

Gyakorló könyvtárosi pályafutása során Domanovszky Ákos az Egyetemi Könyvtár feldolgozási, raktározási és leltározási reformjában alkotta meg főművét, e munka szakmai pályafutásának is kiemelkedő momentuma volt, mindamellett alapját képezte a könyvtár további fejlődésének, későbbi és mai tevékenységének; életének ezt az időszakát – teljes elméleti, hazai és nemzetközi szabványalkotói munkássága után visszatekintve – így értékelte⁸⁰: „Szakmai életemnek talán ez a reform adta a leglendületesebb szakaszát. Ma is szívesen gondolok vissza a megbeszélésekre, amelyeket a tervezett intézkedésekről Mátrai László velem, Pajkossy Györggyel, veled [Vértesy Miklóssal] és Orosz Gáborral folytatott.” Egyetemi könyvtári osztályvezetőségét (1972. december 31-én történt nyugdíjazásáig⁸¹ valamint a továbbiakban 1979-ig⁸² részmunkaidős alkalmazása során) a kialakított rendszer folyamatos és igen magas színvonalat képviselő működtetése illetve a könyvtárügy nemzetközi és hazai fejleményeinek integrálása, e vívmányok kimunkálásában való aktív részvétel jellemezte. Felkészültségét, alaposságát igazolja a hazai és nemzetközi szakmai tudományos közéletben betöltött szerepe; tekintélye csorbíthatatlan volt még „bíráló” szemében is: „Domanovszky Ákos osztályvezető szakmailag nagy rutinnal és tapasztalattal rendelkezik, azonban hibája, hogy a termelési kérdésekben nehezen válik meg a régítől. Bizonyos mértékben konzervatív. Nem látszik kellő garanciának becsületessége, nagy szaktudása, hogy új típusú szocialista vezetővé váljék.

⁷⁹ PAJKOSSY Györgyné – ZELENKA István: Periodikák címléírasi szabályzata: Az Egyetemi Könyvtár számára készült tervezet. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 1962. - Bp.: Tankönyvkiadó, 1962. - p.: 43-79.

⁸⁰ VÉRTESY Miklós: Fél évszázad az Egyetemi Könyvtárban: Beszélgetés Domanovszky Ákossal. In: Könyvtáros, 1977. - p.: 654.

⁸¹ DOMANOVSZKY Ákos önéletrajza. Budapest, 1978. április 25.

⁸² DOMANOVSZKY Judit szíves közlése.

Ebben betegsége, kora, valamint osztálykorlátai is akadályozzák őt.”⁸³ De éppígy elismertségét bizonyítja a könyvtár „legendárium”-ából származó adalék⁸⁴, mely szerint, egyik később külföldre távozott munkatársát azért alkalmazták valamely nyugat-európai nagykönyvtár feldolgozó osztályán, mert Domanovszky Ákos keze alatt tanult.

SUMMARY

Ákos Domanovszky was born in 1902, Pressburg (today Bratislava). After his studies he worked at the Technical University Budapest as a teaching assistant, but he got mainly library documentation jobs. In 1926 he was a colleague of the OKBK (*National Book Trading and Bibliographical Centre*) for five month. After his study-tour in Germany he entered the University Library's service on September 1. 1926. Later, between 1928-1929 he had been the head of the Acquisition Department and the Department of Manuscripts. Between 1935 and 1942 he was director of the University Library of Pécs. Domanovszky was perfected himself not only as a library director, but also he had an active member of the „Hungarian Society of Librarians and Archivists”. In 1945, when László Mátrai (1909-1983) became director of the University Library, Domanovszky as general deputy director was responsible for the complete process-(?)work. In spite of the fact, that he is known rather like the framer of ISBD-standards and descriptive cataloguing, it also should be maintained that he was the one who made the University Library a modern, practical and effectual information centre. Between 1947-1957 he increased the cataloguing system, reorganized the formal and the content exploration's working process. He exchanged the shelving system for a mechanical one. His cataloguing reform, which he esteemed as the most important part of his activity, enabled the libraries to develop further, resulting a closer cooperation between them. His life-work was fundamental for the future computerisation of library catalogues.

⁸³ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára munkájának felülvizsgálása. - p.: 38. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 142. A vizsgálat 1952. január 29. és február 1. között zajlott le.

⁸⁴ Ezúton is köszönöm Maróth Miklós szíves szóbeli közlését.

ZUSAMMENFASSUNG

Ákos Domanovszky ist 1902 in Pozsony (Pressbug/Bratislava) geboren. Nach Jurastudien arbeitete er zuerst als Assistent an der Technischen Universität zu Budapest – seine Aufgabe gehörte auch hier eher dem bibliothekarischen-dokumentarischen Bereich –, im Jahre 1926 war er fünf Monate lang Mitarbeiter der Ungarischen Zentralstelle für Bibliothekswesen (OKBK), ab 1. September 1926 der Budapester Universitätsbibliothek. Nach seinem zweiten Studienreise in Deutschland (1928/29, Berlin) wurde Domanovszky Leiter der Abteilung für Bestandsaufbau und der Manuscriptensammlung, von 1935 bis 1942 war er Direktor der Universitätsbibliothek zu Pécs (Fünfkirchen); an der Direktorat folgte er József Fitz, der an die Spitze der Ungarischen Nationalbibliothek ernannt wurde. Diese Jahre brachten ihm eine echte Selbständigkeit in seiner Tätigkeit als Bibliothekar, daneben hatte er auch die Möglichkeit in dem neu gegründeten Ungarischen Verein der Bibliothekare und Archivare eine wichtige Rolle spielen zu können. 1942 wurde er als potentiellen zukünftigen Leiter der Universitätsbibliothek nach Budapest zurückgerufen, doch neben dem neuen Direktor, László Mátrai (seit 1945) war er als Direktorstellvertreter und Leiter der Katalogisierungsabteilung eigentlich für die ganze inere professionelle Arbeit der Institution verantwortlich.

Obwohl Domanovszky eher dank seiner Rolle in der Kodifizierung der ISBD-Normen und in der Ausarbeitung der Theorie von der formalen Erschließung bekannt wurde, darf man davon nicht absehen, daß er nach dem II. Weltkrieg die Bibliothek den neueren Erwartungen, Umständen entsprechend und trotz des vielmals dem sachlichen Aspekten entgegenwirkenden politischen Einflusses zu einer modernen, viel praktischer organisierten und effektiver arbeitenden Informationsvermittlungsstelle entwickelt hat. Zwischen 1947 und 1957 hat er das Katalogsystem der Bibliothek erweitert, die Arbeitsschritte der formalen beziehungsweise der inhaltlichen Katalogisierung neu strukturiert und die systematische Aufstellung der Bücher in der Magazin durch die mechanische gewechselt. Seine Reforme, die er für den Höhepunkt seiner ganzen Laufbahn gehalten hat, haben für die weitere Veränderungen, für die engere Kooperation zwischen den Bibliotheken und die Einführung der elektronischen Datenverarbeitung die Basis gebildet.